

Ο ΘΟΛΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ ΤΩΝ ΜΑΥΡΑΤΩΝ 80 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ

ΜΙΑ ΝΕΑ ΨΗΦΙΔΑ ΣΤΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ

Ιωάννης Βοσκός

*Διδάκτωρ Προϊστορικής Αρχαιολογίας,
μεταδιδακτορικός ερευνητής του Πανεπιστημίου Αθηνών*

Οδυσσέας Μεταξάς

Αρχαιολόγος

Εισαγωγή

Η ιστορία της αρχαιολογικής και αρχαιοδιφικής έρευνας στα νησιά του νότιου Ιονίου Πελάγους έχει τις ρίζες της στις αρχές του 19ου αιώνα όταν πολλοί περιηγητές έφθασαν εκεί εμπνευσμένοι από τα Ομηρικά έπη και το ανερχόμενο κίνημα του Ρομαντισμού¹. Στην Κεφαλονιά ειδικότερα, ήδη το 1810 διενεργούνται από τον P. de Bosset οι πρώτες ανασκαφές στα Μαζαρακάτα, όπου αποκαλύφθηκε το μεγαλύτερο έως σήμερα Μυκηναϊκό νεκροταφείο των Ιονίων νήσων². Από τις αρχές του 20ού αιώνα και κυρίως μέχρι το πρώτο ήμισυ, η συ-

1. Βλ. σχετικά W. GELL, *The Geography and Antiquities of Ithaca*, London 1807· E. DODWELL, *A Classical and Topographical Tour through Greece during the years 1801, 1805 and 1806*, Vols 1-2, London 1819: Rodwell and Martin· W.M. LEAKE, *Travels in Northern Greece*, Vol. III, London 1835: J. Rodwell-New Bond Street κ.ά. Για μια σύντομη ιστορία της αρχαιοδιφικής και πρώιμης αρχαιολογικής έρευνας βλ. C. SOUYOUDZOGLOU-HAYWOOD, *The Ionian Islands in the Bronze Age and Early Iron Age, 3000-800BC*, Liverpool 1999: Liverpool University Press, σσ. 9-10. Επίσης, Κ. ΣΜΠΟΝΙΑΣ, «Ιστοριογραφικές παρατηρήσεις για τη μελέτη των προϊστορικών τοπιών του Ιονίου: προς μία Αρχαιολογία των Ιονίων Νήσων», *Ιόνιος Λόγος*, Τόμος Α', Κέρκυρα 2007, σσ. 204-213.

2. Πρόκειται για νεκροταφείο με 17 θαλαμοειδείς και 1 θολωτό τάφο, το οποίο αρχικά ανασκάφηκε από τον de Bosset (μεταξύ 1810-1814) και στη συνέχεια από τον Καββαδία στις αρχές του 20ού αιώνα μ.Χ. Ο Μαρινάτος ανέσκαψε ακόμη έναν τάφο το 1951 (Τάφος Ρ), ενώ μέρος του σωζόμενου αρχαιολογικού υλικού από τις παλιές ανασκαφικές εργασίες του de Bosset δημοσιεύθηκε πρόσφατα από την Brodbeck-Jucker. Για τις προαναφερθείσες ανασκαφές βλ. Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ, *Προϊστορική Αρχαιολογία εν Ελλάδι*, Αθήνα 1909/1914,

ντριπτική πλειονότητα των ερευνών που πραγματοποιήθηκαν, συνδέεται με τις εντατικές απόπειρες εύρεσης της έδρας του μυθικού Οδυσσέα. Το ζεύγος των Ολλανδών φιλόρχαιων Goekoop πρωτοστατεί σε αυτή την προσπάθεια χρηματοδοτώντας σειρά ανασκαφών για περισσότερες από τρεις δεκαετίες³.

Εντός αυτού του ερευνητικού πλαισίου, στα τέλη του 1935 εντοπίζεται και ανασκάπτεται από τον Σπυρίδωνα Μαρινάτο και ο θολωτός τάφος στη θέση Μαυράτα-Τριανταμόδι. Παρά το γεγονός ότι η ανασκαφή του τάφου έφερε στο φως πλήθος κεραμικών και άλλων ευρημάτων, το συγκεκριμένο υλικό είναι ένα από τα λίγα που δεν δημοσιεύθηκαν ποτέ⁴. Σημαντικό μέρος αυτών των ταφικών προσφορών επέζησε του καταστρεπτικού σεισμού του 1953 και μέχρι πρόσφατα αποτελούσε τμήμα της έκθεσης του Μουσείου Αργοστολίου. Το 2014, ένας άλλος μεγάλος σεισμός οδήγησε στην προσωρινή διακοπή της λειτουργίας του Μουσείου. Κατά τις εντατικές καταγραφές που ακολούθησαν, επιβεβαιώθηκε η ύπαρξη σημαντικού αριθμού πήλινων αγγείων καθώς και άλλων κτερισμάτων προερχόμενων από το ταφικό σύνολο. Στο παρόν άρθρο γίνεται μία σύντομη παρουσίαση του αρχαιολογικού υλικού, με έμφαση στη σωζόμενη κεραμική, η οποία αποτελεί και το μεγαλύτερο τμήμα των ευρεθέντων αντικειμένων. Η μελέτη του υλικού βρίσκεται σε εξέλιξη και ως εκ τούτου τα αποτελέσματα που ακολουθούν είναι προκαταρκτικά⁵.

σσ. 355-371· S. BRODBECK-JUCKER, *Mykenische Funde von Kephallenia im Archäologischen Museum Neuchâtel*, *Archaeologica* 42, Roma 1986.

3. Βλ. ενδεικτικά, Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ και Α. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ, «Ανασκαφαί εν Κεφαλληνία κατά το θέρος του έτους 1912», *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1913, σσ. 100-118· Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Αι ανασκαφαί Goekoop εν Κεφαλληνία», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1932, σσ. 1-47· Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Αι εν Κεφαλληνία ανασκαφαί Goekoop 2», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1933, σσ. 68-100.

4. Αδημοσίευτα παραμένουν αρκετά σημαντικά αρχαιολογικά υλικά και μνημεία της Μυκηναϊκής περιόδου στο νησί. Η Souyoudzoglou-Haywood, εκτός από τα Μαυράτα (θέσεις Τριανταμόδι και Χαρεράτα) αναφέρει και τους τάφους Δ-Ε-ΣΤ στα Μετάξατα, ενώ υπάρχει ακόμη ένας αδημοσίευτος τάφος στα Μαζαρακάτα (Τάφος Ρ). Βλ. C. SOUYOUZOGLOU-HAYWOOD, *The Ionian Islands in the Bronze Age and Early Iron Age, 3000-800BC*, Liverpool 1999: Liverpool University Press, σ. ix. Εξάλλου, προκαταρκτικές εκθέσεις μόνο υπάρχουν για τον θολωτό τάφο στα Τζαννάτα-Μπόρζι και ορισμένους τάφους στην Παλική (Κιμαριά, Σκινιώτικο Βουνί). Βλ. σχετικά Δ. ΚΟΛΩΝΑΣ, «Ο θολωτός τάφος Τζαννάτων Πόρου Κεφαλληνίας και οι θολωτοί τάφοι της ηπειρωτικής Ελλάδας», Συνέδριο για τα Γράμματα, την Ιστορία και την Λαογραφία της Περιοχής Πρόννων, *Πρακτικά*, (Πόρος Κεφαλονιάς, 8-11 Σεπτεμβρίου 2005), Πόρος-Κεφαλονιά 2007, σσ. 329-361· Α. ΣΑΤΗΡΙΟΥ, Ε. ΠΑΠΑΦΩΡΑΤΟΥ, Ι. ΒΟΣΚΟΣ και Ε. ΤΖΑΝΝΗ, «Μυκηναϊκή Κεφαλονιά: οι πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες στο νησί», *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Βορειοδυτική Ελλάδα και τα Νησιά του Ιονίου (1)*, *Πρακτικά Συνεδρίου* (Ιωάννινα, 10-13 Δεκεμβρίου 2014), Αθήνα 2018: Έκδοση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, σσ. 757-766.

5. Μέρος της μελέτης του υλικού των Μαυράτων εντάσσεται σε μεταδιδακτορική έρευνα

Αρχιτεκτονικά στοιχεία και κτερίσματα του θολωτού τάφου στα Μαυράτα-Τριανταμόδι

Ο θολωτός τάφος των Μαυράτων βρίσκεται στο ΝΑ τμήμα της Κεφαλονιάς στην περιοχή του Ελειού. Παρά την ύπαρξη έξι ή επτά καταγεγραμμένων θολωτών τάφων στο νησί, είναι ο μοναδικός που σώζεται σε σχετικά καλή κατάσταση μέχρι σήμερα μαζί με τον αντίστοιχο της θέσης Τζαννάτα-Μπόρζι (εικ. 1). Η διάμετρός του φθάνει τα τέσσερα μέτρα και το σωζόμενο ύψος του τοιχώματος στο ανατολικό τμήμα είναι ένα μέτρο⁶. Έχει δρόμο ή βαθύ στόμιο που φθάνει περίπου τα τρία μέτρα μήκος και σώζεται η θύρα με παραστάδες από πελεκητούς λίθους. Στο δάπεδό του, που βρίσκεται λίγο χαμηλότερα από το επίπεδο της εισόδου, εντοπίστηκαν τρεις ταφικοί λάκκοι οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν για πολλαπλούς ενταφιασμούς. Ακόμη δύο αιγιματικές ρηχές κοιλόητες εντοπίστηκαν στο εσωτερικό και εκατέρωθεν της εισόδου. Η μία εκ των δύο περιείχε το υστερότερο χρονολογικά αγγείο του τάφου.

Τα ευρήματα από τις ανασκαφές του θολωτού τάφου των Μαυράτων έχουν συγκεντρωθεί στον πίνακα της Εικόνας 2. Ο σχετικός πίνακας βασίστηκε στον επίσημο Κατάλογο του Μουσείου Αργοστολίου. Ωστόσο, πολλά από αυτά τα αντικείμενα δεν στάθηκε δυνατόν να εντοπισθούν κατά την πρόσφατη απόπειρα καταγραφής τους και ως εκ τούτου θεωρούνται χαμένα σήμερα. Σε κάθε περίπτωση, συνολικά έχουν καταγραφεί 72 ολόκληρα ή σχεδόν ολόκληρα πήλινα αγγεία και σημαντικός αριθμός μικροευρημάτων (περίπου 50 συνολικά) αποτελούμενα από λίγα μεταλλικά αντικείμενα, κομβία, χάνδρες και

που πραγματοποιεί ο Ι. Βοσκός στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας). Η συγκεκριμένη μεταδιδακτορική έρευνα υλοποιείται με υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ) η οποία χρηματοδοτείται από την πράξη «Ενίσχυση μεταδιδακτόρων ερευνητών/ερευνητριών» από τους πόρους του ΕΠ «Ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού, εκπαίδευση και διά βίου μάθηση» με άξονες προτεραιότητας 6, 8, 9 και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και το ελληνικό δημόσιο. Το σύνολο της μελέτης της θέσης Μαυράτα-Τριανταμόδι σχεδιάζεται να δημοσιευθεί μελλοντικά από κοινού με τον Ο. Μεταξά, ο οποίος έχει πραγματοποιήσει τα σχέδια όλων των ευρημάτων και συμμετέχει στη μελέτη της κεραμικής.

6. Για την σωζόμενη κάτοψη του θολωτού τάφου των Μαυράτων βλ. P. LEMERLE, "Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, Vol. 60, 1936, σ. 472. Η ίδια ακριβώς κάτοψη εμφανίζεται πολλά χρόνια αργότερα στο βιβλίο του Ο. PELON, *Tholoi, Tumuli et Cercles Funéraires: Recherches sur les Monuments Funéraires de Plan Circulaire dans l'Égée de l'Âge du Bronze*. Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, Fascicule deux cent vingt-neuvième, Athènes 1976, πίν. CXXIV, 2.

ψήφους περιδεραίων από διάφορες πρώτες ύλες. Το προαναφερθέν υλικό είναι σε αρκετές πτυχές του συμβατό με τα συνήθη κτερίσματα των Μυκηναϊκών τάφων στο νησί της Κεφαλονιάς.

Όσον αφορά στο οστεοαρχαιολογικό υλικό, σε παλαιά έρευνα του Angel, αναφέρεται ότι μελετήθηκαν 10 κρανία από τον συγκεκριμένο τάφο⁷. Αρκετά ακόμη διάσπαρτα οστά περισυνελέγησαν κατά τη διάρκεια νεώτερων καθαρισμών που πραγματοποίησε το 1991 ο Α. Σωτηρίου για λογαριασμό της ΣΤ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Η σωζόμενη κεραμική του τάφου, μέρος της οποίας είχε αναφερθεί στο παρελθόν και από άλλους μελετητές⁸, θα εξετασθεί λίγο πιο αναλυτικά. Το σχετικό υλικό καταγράφηκε, φωτογραφήθηκε και σχεδιάστηκε τα τελευταία δύο χρόνια. Το κεραμικό υλικό αποτελείται ως επί το πλείστον από μικρού μεγέθους αγγεία κλειστών σχημάτων. Οι πλέον πολυάριθμες κατηγορίες είναι αυτές των ψευδόστομων αμφορέων και των δίωτων αμφορίσκων. Συχνή, όπως φαίνεται και από το σχετικό γράφημα (εικ. 3), είναι και η παρουσία διαφόρων ειδών πρόχων και ληκύθων. Η σωζόμενη τυπολογία συμπληρώνεται από μερικούς σχετικά μεγάλους δίωτους/τρίωτους αμφορείς, λίγα αλάβαστρα, έναν στάμνο και ορισμένα χειροποίητα αγγεία.

Από τα παραπάνω, γίνεται ολοφάνερο ότι στο κεραμικό υλικό των Μαυράτων κυριαρχούν τα τροχήλατα Μυκηναϊκής τεχνοτροπίας αγγεία, ενώ αξιοσημείωτη είναι και η ύπαρξη λιγοστών, έξι για την ακρίβεια, χειροποίητων. Από την άλλη, εντύπωση προκαλεί το γεγονός της σχεδόν πλήρους απουσίας ανοικτών σχημάτων αγγείων. Υπάρχουν μόλις πέντε και όλα ανήκουν σε μικρού μεγέθους χειροποίητα αγγεία.⁹

7. L.J. ANGEL, "Ancient Cephallenians: the population of a Mediterranean island", *American Journal of Physical Anthropology*, Vol 1, No 3, September 1943, σ. 229.

8. Η έκθεση του υλικού στις προθήκες του Μουσείου Αργοστολίου έδωσε τη δυνατότητα σε ορισμένους μελετητές να δώσουν έστω στοιχειώδεις περιγραφές και χρονολογήσεις για κάποια από τα αγγεία. Βλ. κυρίως K.A. WARDLE, (1972), *The Greek Bronze Age West of the Pindus: a Study of the period ca. 3.000-1.000 B.C. in Epirus, Aetoloakarnania, the Ionian Islands and Albania, with reference to the Aegean, Adriatic and Balkan Regions*, Unpublished PhD Thesis, London 1972· C. SOUYOUDZOGLOU-HAYWOOD, *The Ionian Islands in the Bronze Age and Early Iron Age, 3000-800BC*, Liverpool 1999: Liverpool University Press, σ. 45.

9. Στα παραπάνω ανοικτού σχήματος αγγεία πρέπει να προστεθεί και μία αποσπασματικά σωζόμενη τροχήλατη κύλικα, όστρακα της οποίας περισυνελέγησαν κατά τους καθαρισμούς του 1991. Το σχετικό εύρημα εντοπίστηκε κατά την πρόσφατη περίοδο μελέτης (2018).

Χρονολογικά στοιχεία κεραμικού υλικού

Όσον αφορά στη χρονολογική και τυπολογική εξέλιξη της καταγεγραμμένης κεραμικής, η προκαταρκτική μελέτη της ανέδειξε τρεις κύριες φάσεις και ακόμη μία μεταβατική προς την Εποχή του Σιδήρου. Σημειωτέον, ότι η εντόπια ΥΕ ΙΙΙΓ κεραμική διαχωρίζεται σε δύο φάσεις, πρώιμη και ώριμη/ύστερη¹⁰. Όλες οι παρατηρηθείσες φάσεις αναλύονται συνοπτικά παρακάτω:

Φάση 1

Η πρώτη φάση εμπίπτει στην όψιμη ΥΕ ΙΙΒ καθώς και στη μετάβαση από την ΥΕ ΙΙΒ προς την ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο. Τα αγγεία αυτής της φάσης είναι λίγα συγκριτικά με τις επόμενες. Ωστόσο, από ποιοτική άποψη, η όπτηση, το γάνωμα και η εκτέλεση του σχήματος και της διακόσμησης μοιάζουν ανώτερα σε σχέση με τα υστερότερα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ΥΕ ΙΙΒ2 φάσης είναι ο πιθανώς εισηγμένος ψευδόστομος αμφορίσκος Α1646, ενώ στη μεταβατική περίοδο θα μπορούσε να τοποθετηθεί ο ψευδόστομος αμφορίσκος με αριθμό καταλόγου Α1649 (εικ. 4). Το τελευταίο αγγείο είναι καλής ποιότητας και φέρει το χαρακτηριστικό σύστημα ταινιών της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. Ωστόσο, η ύπαρξη δύο διαφορετικών μοτίβων στον ώμο, η διακοσμητική ζώνη στο άνω τμήμα της κοιλιάς και η χρήση μοτίβων όπως η σπείρα και η αλυσίδα ρόμβων προαναγγέλλουν την είσοδο στην ΥΕ ΙΙΙΓ. Στην ίδια φάση εντάσσονται και δύο μονόχρωμα, δίωτα κυλινδρικά αλάβαστρα¹¹, καθώς και δύο αμφορίσκοι, ένας δίωτος και ένας τρίωτος, με παρόμοια σύνταξη διακόσμησης¹².

Φάση 2

Η δεύτερη φάση εμπίπτει χρονολογικά στην τοπική ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη. Εκεί εντάσσεται σημαντικό μέρος του κεραμικού υλικού των Μαυράτων. Η φάση είναι διακριτή από την ΥΕ ΙΙΙΓ ύστερη καθώς τα χαρακτηριστικά μοτίβα της εντόπιας παράδοσης δεν έχουν ακόμη αποκρυσταλλωθεί. Η γενικότερη ποιότητα των αγγείων σημειώνει πτώση. Στους ψευδόστομους αμφορείς παρατηρείται ακόμη κάποια ποικιλία στο σχήμα και τη διακόσμηση, η οποία δείχνει τάσεις απλοποίησης με την ύπαρξη δύο δεσμών από τρεις παράλληλες ταινίες (εικ. 5). Αρκετά δημοφιλείς είναι και οι δίωτοι αμφορίσκοι, μερικοί από τους οποίους φέρουν ευρεία ζώνη διακόσμησης μεταξύ των λαβών (εικ. 6).

10. Το ίδιο περίπου σημειώνει σε αντίστοιχη συζήτηση και η Souyoudzoglou-Haywood. Βλ. C. SOUYOUDZOGLU-HAYWOOD, *The Ionian Islands*, ό.π., σ. 72.

11. Πρόκειται για τα αγγεία με αριθμό καταλόγου Α1701 και Α1702.

12. Πρόκειται για τα αγγεία με αριθμό καταλόγου Α1671 και Α1704 αντίστοιχα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν ορισμένα στοιχεία που αποτυπώνουν τη σταδιακή διαμόρφωση της τοπικής παράδοσης. Πιο συγκεκριμένα, υβριδισμός παρατηρείται μεταξύ του σχήματος του σφαιρικού αλάβαστρου και του αμφορίσκου¹³. Η έλλειψη βάσης, μάλιστα, η οποία κατά τα φαινόμενα περνά από το αλάβαστρο σε άλλα κλειστά σχήματα, θα διατηρηθεί και στην επόμενη φάση, όπως παραδείγματος χάριν στον αμφορέα με αγκύλες λαβές και αριθμό καταλόγου Α1708 (εικ. 7). Όσον αφορά στη διακόσμηση, χαρακτηριστικά είναι τα αγγεία που εμφανίζουν ολόβαφη επιφάνεια με την εξαίρεση διακοσμητικής ζώνης στο ύψος των λαβών στην περίπτωση των αμφορίσκων και στον ώμο στους ψευδόστομους αμφορείς. Η συχνότητα με την οποία εμφανίζονται τα ολόβαφα αγγεία στην τοπική κεραμική, ενδεχομένως υποδηλώνει μια τάση συγκερασμού δύο διαφορετικών τεχνοτροπιών διακόσμησης. Από τη μία, δηλαδή, τα ολόβαφα αγγεία και από την άλλη τα αγγεία με διακόσμηση μεταξύ των λαβών. Είναι πιθανό, μάλιστα, το νησί ή έστω η ευρύτερη περιοχή να έπαιξε κάποιον ρόλο στη διαμόρφωση και διάδοση της συγκεκριμένης παράδοσης.

Φάση 3

Η τρίτη και πλέον πολυάριθμη σε αγγεία φάση ανήκει χρονολογικά στην τοπική ΥΕ ΙΙΙΓ ώριμη/ύστερη. Κατά την περίοδο αυτή, η εντόπια Κεφαλληνιακή παράδοση έχει πλέον παγιωθεί και τα σωζόμενα δείγματα από τον θολωτό τάφο των Μαυράτων βρίσκουν σαφή παράλληλα σε σύγχρονα με αυτά Μυκηναϊκά νεκροταφεία από την περιοχή της Λειβαθούς και του Αργοστολίου¹⁴. Παρατηρείται μία περαιτέρω πτώση της γενικότερης κατασκευαστικής ποιότητας. Ορισμένα παραδείγματα πλέον τείνουν προς το αμφικωνικό και τα αγγεία με πεπιεσμένο σχήμα φαίνεται να είναι λιγότερα συγκριτικά με την προηγούμενη φάση.

Οι ψευδόστομοι αμφορείς τυποποιούνται και εμφανίζουν σφαιρικό ή πεπιεσμένο σφαιρικό σχήμα. Η διακόσμησή τους περιλαμβάνει τυπικά μοτίβα της παρούσας φάσης όπως το διαγραμμισμένο τρίγωνο, ενώ στις περιπτώσεις που το κατώτερο τμήμα δεν είναι ολόβαφο υπάρχει δέσμη τριών έως επτά ταινιών κάτω από τον ώμο. Ο ψευδόστομος αμφορέας με αριθμό καταλόγου Α1650 είναι σχεδόν βέβαια εισηγμένος από την Αχαΐα, κρίνοντας από το κωνικό του σχήμα, τον τύπο της βάσης και τα στοιχεία της διάταξης της διακόσμησης (εικ. 8). Άλλα αγγεία όπως κάποιοι δίωτοι αμφορίσκοι, ο αμφορέας Α1708

13. Παρόμοια παρατήρηση έκανε παλαιότερα και η Σουγιουτζίγλου. Βλ. C. SOUYOUD-ZOGLU-HAYWOOD, *The Ionian Islands*, ό.π., σσ. 64-65.

14. Εννοούνται κυρίως τα νεκροταφεία των Μαζαρακάτων, Λακίθρας, Μεταξάτων και Διακάτων από όπου προέρχεται και η συντριπτική πλειονότητα των σωζόμενων σχετικών παραδειγμάτων.

(εικ. 7) και ο τρίτος αμφορίσκος Α1705 εμφανίζουν διακόσμηση που αναπτύσσεται σε ζώνη στο ύψος των λαβών, δέσμη τριών ταινιών κάτω από αυτή και ολόβαφο το ανώτερο τμήμα μέχρι το χείλος. Στην ίδια φάση χρονολογούνται πιθανότατα και οι περισσότερες προχοϊσκες, ο στάμνος αλλά και μερικές από τις μεγαλύτερες ληκύθους του σωζόμενου υλικού.

Μετάβαση προς την Υπομυκηναϊκή-Πρώιμη Πρωτογεωμετρική περίοδο

Παρά το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των σωζόμενων αγγείων τοποθετείται στην ΥΕ ΙΙΙΓ (πρώιμη και ύστερη φάση), η ύπαρξη ορισμένων υστερότερων αγγείων αποδεικνύει ότι η περίοδος χρήσης του τάφου των Μαυράτων φθάνει έως και την Υπομυκηναϊκή. Στην τελευταία εντάσσεται ο αμφορίσκος Α1669 με υψηλότερη βάση και λαιμό, λαβές τοποθετημένες ψηλά στον ώμο και τη χαρακτηριστική διακόσμηση με δύο κυματοειδείς γραμμές (εικ. 9). Στην ίδια φάση, επίσης, θα μπορούσε ενδεχομένως να τοποθετηθεί και έτερος αμφορίσκος που φέρει δύο εξηρημένες ταινίες και έχει αριθμό καταλόγου Α1662.

Επιπλέον, εξαιρετικά ενδιαφέροντα είναι η περίπτωση του υστερότερου χρονολογικά αγγείου του θολωτού τάφου των Μαυράτων, το οποίο, όπως προαναφέρθηκε, εντοπίστηκε εντός ρηχής κοιλότητας στο δάπεδο στο εσωτερικό του τάφου και πολύ κοντά στην είσοδο αυτού. Πρόκειται για μία μικρού μεγέθους οξυπύθμενη και οπισθότιμητη πρόχου (εικ. 10) σαφή παράλληλα της οποίας μαρτυρούνται στο Θέρμο της Αιτωλίας, εντάσσοντάς την στις αρχές της πρώιμης Πρωτογεωμετρικής περιόδου. Παρόμοια πρόχους εντοπίστηκε δίπλα στην είσοδο θαλαμοειδούς τάφου στην Κρήνη Αχαΐας και συσχετίστηκε με την υστερότερη ταφή, που ήταν ακτέριστη¹⁵. Άλλα παραδείγματα προέρχονται από τη Βούντενη Αχαΐας αλλά και από την ίδια την Κεφαλονιά¹⁶.

Από τα παραπάνω, διαπιστώνεται χρήση του τάφου και στην αρχική φάση της Πρώιμης Πρωτογεωμετρικής, κάτι που επίσης παρατηρείται και στον

15. Για την περίπτωση της Κρήνης, τη σύνδεση του αγγείου με την κεραμική του Θέρμου και διάφορα παράλληλα από Αχαΐα και άλλες περιοχές βλ. I. MOSCHOS, "Evidence of social re-organization and reconstruction in Late Helladic IIIC Achaea and modes of contacts and exchange via the Ionian and Adriatic Sea", *Dall'Egeo all'Adriatico: Organizzazioni sociali, modi di scambio e interazione in età postpalaziale XII-XI sec. a. C.*, E. Borgna και P.C. Càssola Guida (επιμ.), Rome 2009, σ. 368, υποσημ. 106-107.

16. Για τη Βούντενη βλ. προηγούμενη παραπομπή (αριθ. 15). Για την Κεφαλονιά, ο Μόσχος αναφέρει αγγείο από τα Μεταξάτα παραπέμποντας στο Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Αι εν Κεφαλονίη ανασκαφαί Goekoop 2», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1933, σ. 85, εικ. 32, αγγείο Β4.

γειτονικό γεωγραφικά θολωτό τάφο των Τζαννάτων¹⁷. Η επανάχρηση του τάφου τη συγκεκριμένη περίοδο ενδεχομένως συνδέεται, μεταξύ άλλων και με την ιδεολογική εκμετάλλευση ορατών μνημείων για πολιτικές και άλλες σκοπιμότητες¹⁸. Οι συγκεκριμένες πρακτικές, άλλωστε, αποτελούν διαχρονικά κοινό τόπο στο πλαίσιο των διαδικασιών δημιουργίας, ανάδειξης και αναδιαπραγμάτευσης ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων τόσο σε τοπικό όσο και σε ευρύτερο επίπεδο, ιδιαίτερα σε περιόδους έντονων κοινωνικών ζυμώσεων και ανακατατάξεων.

Συμπεράσματα-συζήτηση

Κλείνοντας το παρόν άρθρο, σημειώνονται ορισμένα προκαταρκτικά στοιχεία αλλά και ερωτήματα που αφορούν στο συγκεκριμένο τμήμα της μελέτης του αρχαιολογικού υλικού των Μαυράτων. Είναι προφανές ότι από τον εξεταζόμενο τάφο απουσιάζει η πληθώρα πολύτιμων ευρημάτων και άλλων αντικειμένων γοήτρου που εντοπίστηκαν σε ορισμένους ΥΕ θαλαμοειδείς τάφους της Κεφαλονιάς, όπως ο τάφος Δ της Λακήθρας¹⁹, αν και ο φαινομενικός πλούτος σε πολλές περιπτώσεις είναι αποτέλεσμα και της μακραινής χρήσης των εν λόγω τάφων²⁰. Το γεγονός αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν αναλογισθεί κανείς ότι οι θολωτοί τάφοι στον Ελλαδικό χώρο έχουν συνδεθεί με τοπικές elite.

Η χρήση ενός θολωτού τάφου από κοινωνικές ομάδες της ΥΕ ΙΙΙΓ μπορεί να οφείλεται σε καταγωγή από τοπικές elite της ανακτορικής περιόδου, οι οποίες όμως ενδεχομένως δεν κατάφεραν να διατηρήσουν την πρωτεύουσα θέση τους μετά την γενικευμένη αναδιάταξη που επέφερε η κατάρρευση του ανακτορικού συστήματος. Η ύπαρξή του, ακόμη, θα μπορούσε να οφείλεται στην απόπειρα κάποιων νέων ομάδων να ανέλθουν στον κοινωνικό ιστό, αντικατο-

17. Βλ. σχετικά Λ. ΚΟΩΝΑΣ, «Νομός Κεφαλληνίας. Τζαννάτα Πόρου», *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 47, Β1 Χρον., 1992, σ. 155.

18. Για τα συγκεκριμένα φαινόμενα στην Κεφαλονιά και για τη συνηθισμένη τακτική εκμετάλλευσης των μυκηναϊκών θολωτών τάφων και άλλων μνημείων για πολιτικούς και άλλους λόγους βλ. Ι. VOSKOS, "Homeric Ithaca and Mycenaean Cephalonia: Diachronic trends of identity/memory construction and modern perceptions of the past", *Mneme: Past and Memory in the Aegean Bronze Age, Proceedings of International Symposium held at Udine-Venice (17-21 April 2018)*, E. Borgna, I. Caloi, F. Carinci και R. Laffineur (επιμ.), Υπό έκδοση στη σειρά «Aegaeum series».

19. Για το σχετικό υλικό από τη Λακήθρα βλ. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Αι ανασκαφαί Goekoop εν Κεφαλληνία», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1932, σσ. 17-47.

20. Πρέπει να σημειωθεί, πάντως, ότι η ύπαρξη ψήφων ηλέκτρου αποδεικνύει και για την περίπτωση των Μαυράτων την μερική έστω πρόσβαση σε εξωτικά αντικείμενα.

πτρίζοντας τις πολύπλοκες διαδικασίες διαπραγμάτευσης συλλογικών ταυτοτήτων. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί, πάντως, ότι δεν είναι πάντα ασφαλής η ευθεία συσχέτιση του πλούτου και είδους των κτερισμάτων με την κοινωνική θέση των ενταφιασθέντων ή με εξελίξεις όπως η είσοδος νέων πληθυσμιακών ομάδων²¹ και η ανάδειξη νέων τοπικών δυνάμεων και συσχετισμών.

Επιπρόσθετα, ένα δεδομένο που διαφοροποιεί με σαφήνεια τον θολωτό τάφο των Μαυράτων από αντίστοιχα ταφικά σύνολα της Κεφαλονιάς που περιλαμβάνουν ύστερη ΥΕ ΙΙΙΓ κεραμική, είναι η σχεδόν πλήρης απουσία ανοικτού σχήματος τροχήλατων αγγείων. Ως μέτρο σύγκρισης αναφέρεται η ύπαρξη σημαντικού αριθμού κυλίκων και κρατήρων στα νεκροταφεία της περιοχής Λειβαθούς/Αργοστολίου²². Αξίζει να σημειωθεί, πάντως, ότι το έθιμο της απόθεσης ανοικτών αγγείων σε τάφους είναι προγενέστερο της ΥΕ ΙΙΙΓ, όπως φαίνεται από τους τάφους των Οικοπέδων Παλικής²³ και των Προκοπάτων²⁴.

Στην περίπτωση των Μαυράτων, η έλλειψη ανοικτών τροχήλατων σχημάτων παραπέμπει εκτός των άλλων και σε εμφανείς διαφοροποιήσεις στο τελετουργικό της ταφής. Η πρακτική αυτή διατηρήθηκε απαρέγκλιτα στα περίπου 150 χρόνια χρήσης του τάφου. Στις λίγες περιπτώσεις που αποτίθενται ανοικτά αγγεία, παρατηρείται ότι αυτά είναι σχεδόν αποκλειστικά χειροποίητα, σαν να υπήρχε συναίσθηση ενός είδους διαφοράς μεταξύ των δύο κατηγοριών κεραμικής και των συνδηλώσεών τους. Είναι πολύ πιθανό εντός του κατακεραματισμένου πολιτικά τοπίου της μετανεκτορικής περιόδου να συνυπάρχουν στο νησί ομάδες με διαφορετικές στρατηγικές κατασκευής ταυτοτήτων ή και διαφορετικά κοινωνικοπολιτικά χαρακτηριστικά. Η ολοκλήρωση της μελέτης του υλικού των Μαυράτων και ο εμπλουτισμός της έρευνας και με άλλες σύγχρονες μεθόδους εξέτασης των αρχαιολογικών καταλοίπων αναμένεται να συμβάλουν στη διευκρίνιση και αυτών των ζητημάτων.

21. Βλ. π.χ. την πρόσφατη μελέτη C. SOUYOUDZOGLOU-HAYWOOD, A. SOTIRIOU και E. PAPAFLORATOU, "Living on the edge. SW Kephallonia: an island region of the western Aegean world in the post-palatial period", *Hesperos: The Aegean seen from the West. Proceedings of the 16th International Aegean Conference, University of Ioannina (18-21 May 2016)*, *Aegaeum* 41, Annales liégeoises et PASPiennes d'archéologie égéenne, M. Fotiades, R. Laffineur, Y. Lolos και A. Vlachopoulos (επιμ.), Leuven-Liège 2017: Peeters, σσ. 383-394. Εκεί, μεταξύ άλλων, υποστηρίζεται η παλαιά άποψη περί εισροής νέων πληθυσμιακών στοιχείων στην Κεφαλονιά μετά την κατάρρευση των Μυκηναϊκών ανακτόρων.

22. Βλ. προηγούμενη παραπομπή (αριθ. 21) και συγκεκριμένα τα στατιστικά στο διάγραμμα C στον Πίν. CXL.

23. Στοιχεία για τις ανασκαφικές εργασίες και τα ευρήματα από τα Οικόπεδα Παλικής υπάρχουν στο Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Αι ανασκαφαί Goekoop εν Κεφαλληνία», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1932, σσ. 10-14.

24. Για τον θαλαμοειδή τάφο των Προκοπάτων βλ. Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ, «Κεφαλληνιακά», *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 5, 1919, σσ. 114-115.

ABSTRACT

THE THOLOS TOMB AT MAVRATA 80 YEARS AFTER THE EXCAVATION:
A NEW ADDITION IN THE ARCHAEOLOGY OF MYCENAEAN KEPHALONIA

Ioannis Voskos, *post-doctoral researcher*

Odysseas Metaxas, *archaeologist*

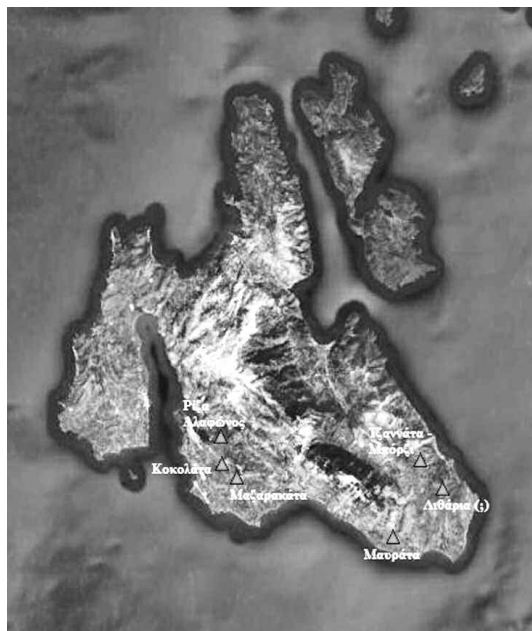
Situated near the modern village of Mavrata, Kephallonia, the tholos tomb of Mavrata-Triantamodi was excavated by S. Marinatos and remained unpublished for more than 80 years. The tomb is of rather small size, with a diameter of 4 m. The lower rows of stones are partly preserved, as well as part of the “stomion”. Three deep burial pits were dug in the bedrock and were used for multiple burials.

The present preliminary study focuses mainly on the ceramic material. Even though the findings have no stratigraphic context, several distinct chronological phases have been recognised, based on the stylistic characteristics of previously published local pottery. A rather small assemblage of vessels can be attributed to the end of LH IIIB or transitional LH IIIB/C period, while a larger set of pottery can be dated to LH IIIC Early. Even more numerous are the pots that have features of the local advanced/late LH IIIC stage, while one vessel could be dated as late as the Submycenaean period. A jug found in a circular depression next to the entrance is characteristic of the beginning of the early Protogeometric period, hinting at some sort of novel burial or cult practices. The predominant Mycenaean shapes are the stirrup jars, amphoriskoi and jugs/lekythoi. Larger vessels are represented by two amphoras. Lastly, a few handmade vessels are all of open shapes.

The extant material enriches our understanding of the local pottery sequence throughout the post-palatial period. The LH III Early material, which is otherwise not very well known from Kephallonia, provides some information concerning the gradual development of the local LH IIIC Late pottery features. The LH III Late pottery is stylistically compatible with the published material from the chamber tomb cemeteries. Thus, it is evident that pottery produced by certain workshops was distributed both at the southwestern and the southeastern part of the island.

The burial customs are also interesting, since the wheel-made group of vessels consists almost exclusively of closed shapes. This fact contrasts with the burial offerings in many rich chamber tombs, which were characterised by a complete set of drinking vessels. The differences in LH IIIC burial customs within the island, whether that concerns the set of offerings or types of tombs used, could point to a fragmented social landscape and an elevated role of mortuary practices in the negotiation of identities and social roles.

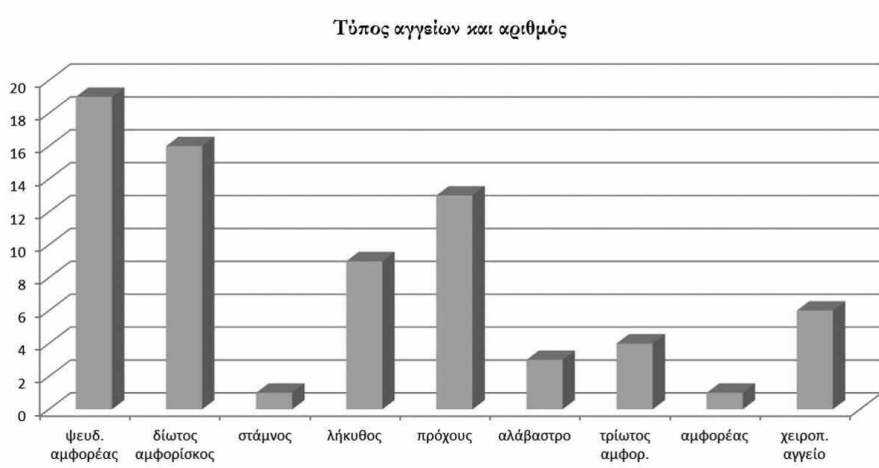
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

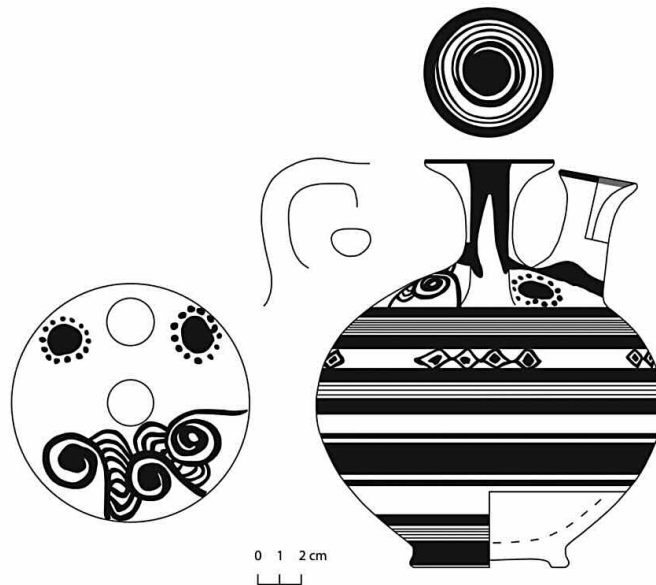
Εικ. 1: Χάρτης της Κεφαλονιάς με τη θέση των καταγεγραμμένων θολωτών τάφων του νησιού.

Ευρήματα	
1. Οστεολογικά κατάλοιπα	Μελετήθηκαν 10 κρανία. Σήμερα σώζονται μόνο λίγα διάσπαρτα οστά
2. Κεραμική	72 πήλινα αγγεία (1935), λίγα όστρακα από τους νέους καθαρισμούς (1991)
3. Μεταλλικά αντικείμενα	Χάλκινα μαχαίρια, «τριχολαβίδες», δακτυλίδια κ.ά.
4. Σφονδύλια/κομβία	Περίπου 40 αντικείμενα (πήλινα και από στεατίτη)
5. Διάφοροι ψήφου/χάνδρες	Περίπου 25 (από διάφορα υλικά: σάρδιο, υαλόμαζα, ορεία κρύσταλλος κ.ά.)
6. Άλλα αντικείμενα (δεν εντοπίστηκαν)	2-3 χρυσές χάνδρες, 20 χάνδρες από ήλεκτρο, 3 οστέινα αντικείμενα, θραύσματα χάλκινων μαχαιριών, 2 τμήματα πορπών κ.ά.

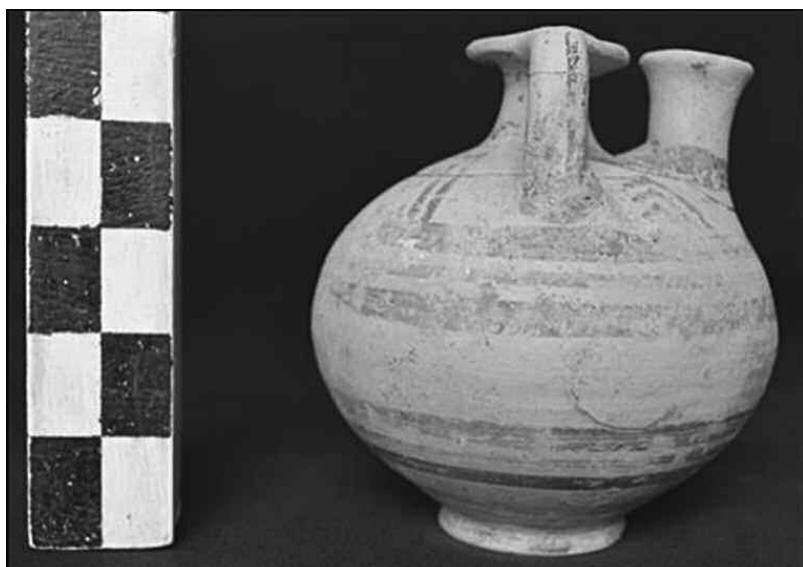
Εικ. 2: Πίνακας με τα σωζόμενα και άλλα ευρήματα από τις ανασκαφές του θολωτού τάφου των Μαυράτων.

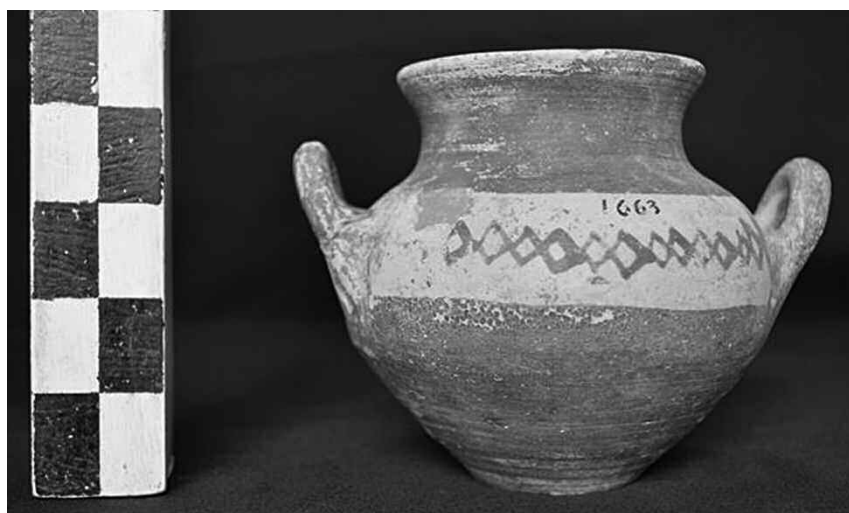
Εικ. 3: Γράφημα με τον τύπο και αριθμό των σωζόμενων αγγείων του θολωτού τάφου των Μαυράτων.

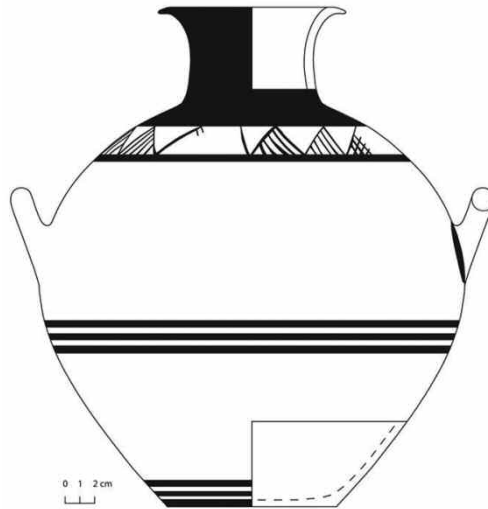
*Εικ. 4: Ο ψευδόστομος αμφορέας A1649.
(Μουσείο Αργοστολίου, σχέδιο του Οδ. Μεταξά)*

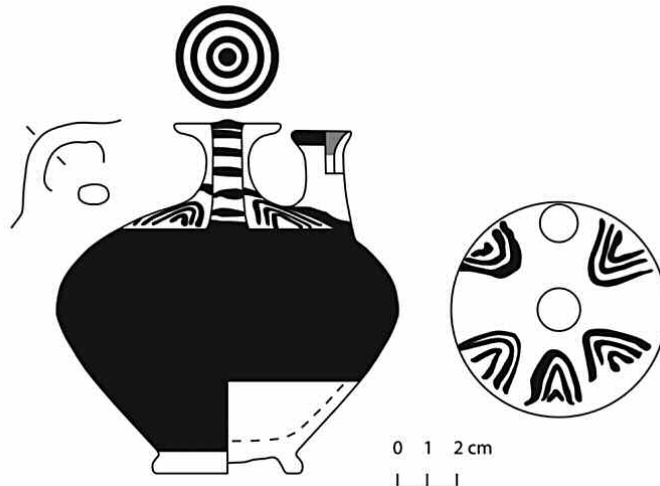
*Εικ. 5: Ψευδόστομος αμφορέας A1653 με χαρακτηριστικά στοιχεία της φάσης 2.
(Μουσείο Αργοστολίου, φωτογραφία του Ι. Βοσκού)*

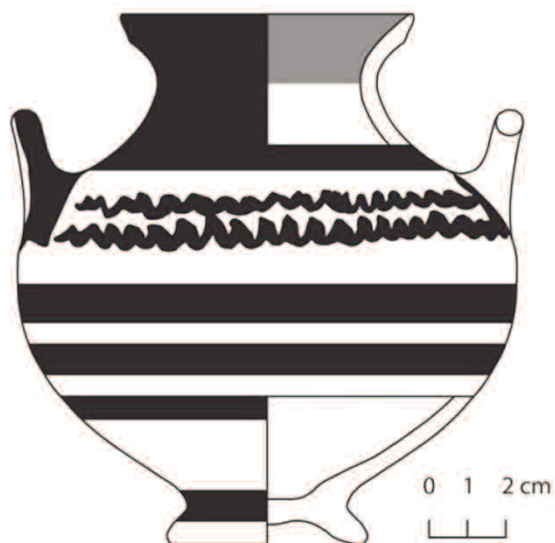
*Εικ. 6: Ο δίωτος αμφορίσκος A1663 με ευρεία ζώνη διακόσμησης μεταξύ των λαβών.
(Μουσείο Αργοστολίου, φωτογραφία του Ι. Βοσκού)*

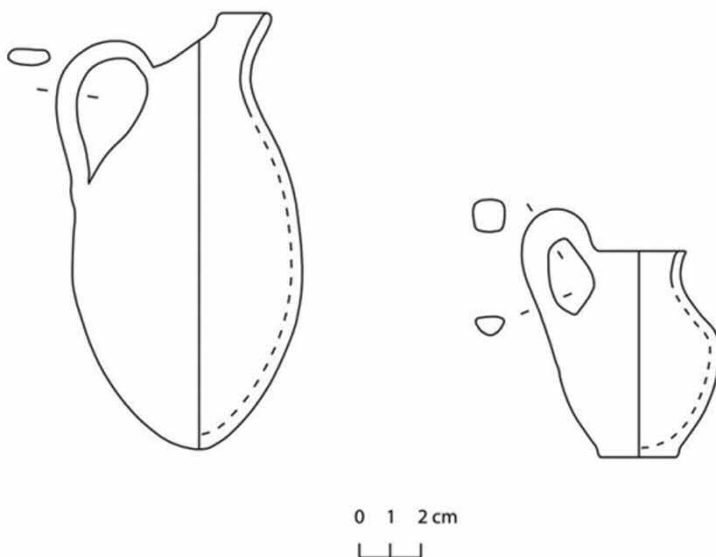
Εικ. 7: Ο αμφορέας με αγκύλες λαβές A1708.
(Μουσείο Αργοστολίου, σχέδιο του Οδ. Μεταξά)

Εικ. 8: Ο ψευδόστομος αμφορέας A1650, πιθανώς εισηγμένος από την Αχαΐα.
(Μουσείο Αργοστολίου, σχέδιο του Οδ. Μεταξά)

Εικ. 9: Ο δίωτος αμφορίσκος A1669.
(Μουσείο Αργοστολίου, σχέδιο του Οδ. Μεταξά)

Εικ. 10: Η πρόχους A1689 (αριστερά) και αντίστοιχο χειροποίητο προχοΐδιο A1688.
(Μουσείο Αργοστολίου, σχέδια του Οδ. Μεταξά)

